

Je náboženská víra protikladem vědy?

Gabriel Pisani

V této práci bych se chtěl zamyslet nad vztahem víry a náboženství, a poskytnout tak svůj pohled na danou problematiku coby pohled člověka žijícího v „ateistické společnosti“ a člověka, jenž samotný k víře nikdy nebyl veden. Rovněž bych chtěl dokázat, že náboženská víra není protikladem vědy ani nepřítelem racionálního kritického uvažování.

Definovat, co pro člověka znamená víra, je velmi těžké. Každý ji prožívá jinak, pro každého znamená něco jiného. Je to intimní osobní zážitek. Víra poskytuje nespočet výkladů. To, jakým způsobem si ji definujeme, neformuje pouze náš náhled a chápání náboženství, ale celkové chápání okolního světa.

Koncepty víry, věřícího člověka, Boha a jeho úlohy ve světě se průběžně vyvíjely a měnily, což můžeme pozorovat například v dějinách filosofie, kdy jednotliví myslitelé v určitých obdobích vzájemně ovlivnění svými myšlenkami, dobovým paradigmatem a tehdejšími událostmi často docházeli k podobným pojetím a principům.

Snad je víra jistým způsobem myšlení. To, jakým způsobem přemýšlíme a jak nazíráme na svět, je zejména výsledkem výchovy a vzdělání. Je-li tedy někdo od dětství veden k víře a „naučí“ se takto přemýšlet, je pro něj víra v Boha něčím správným a zcela přirozeným. V souladu s etymologií slova *religie*, které vzniklo z latinského *religio*, své vědomí člověk *sváže* s Bohem a v tomto vztahu pak setrvává a „přijímá“ život jako takový.

Proč však lidé věří v Boha?

V jistém smyslu našemu životu dává náboženství naplnění, jakýsi smysl. Rozjímáním člověk poznává sám sebe, nachází vnitřní klid. Víra nám poskytuje naději, že za své dobré skutky a za to, že vedeme morálně nezávadný a dobrý život, budeme odměněni, že po smrti dosáhneme spásy, osvobození, jakéhosi životního cíle. Tímto člověka zbavuje jeho největšího strachu, strachu ze smrti. Rovněž jej může zbavovat strachu z odpovědnosti, věří-li člověk, že o životních událostech nerozhoduje pouze on sám. Břemeno, které život představuje, je mnohdy tíživé. Mít v životě nějakou jistotu, které mohou za všech okolností věřit, je jistě osvobozující. Náboženství ve světě plném nejistoty pro věřící představuje pevný záchytný bod, oporu, na kterou se mohou spolehnout. Toto vypožíval například Karl Marx, který si všiml, že se lidé obracejí k víře o mnoho častěji, nacházejí-li se ve finančních svízelných a tíživých životních situacích.

Do určité míry je to také výsledek kulturní výchovy. Kultura a prostředí, do něhož se narodíme,

jsou největšími činiteli našeho vědomí. Ve většině případů je to právě výchova, která určí, zda se staneme věřícími či nikoliv. S jistou mírou nadsázky se tedy dá říct, že je člověk narozený do nábožensky založeného prostředí determinován k víře v Boha.

Společnost se do podoby, jak ji známe dnes, vyvíjela celá staletí. Při tomto procesu hrála božstva velmi důležitou, ne-li hlavní roli. Je to víra, kdo nám přesně stanovuje zásady morálky, tedy jeden ze základních prvků tvořících lidskou společnost. Umění, chrámy a paláce, to vše vznikalo ve jménu Božím, vše, na čem dnes stavíme, je dědictví dávných civilizací, které byly s vírou v Boha úzce spjaty. Je-li náboženství takto hluboce zakořeněno ve světě, ve kterém dnes žijeme, pak nám její víra pomáhá pochopit a rozumí-li člověk prostředí, jehož je výsledkem, rozumí lépe sobě samému, totiž uvědomuje si svou úlohu ve světě, což poskytuje jakousi vnitřní svobodu a pocit naplnění. Chci tím říci, že jestliže je kultura a její vývoj tolik spjat s jistou náboženskou tradicí, může nám znalost a pochopení těchto tradic pomoci kulturu lépe poznat, pochopit její historický vývoj a směr, kterým se ubírá v současnosti. Myslím, že i proto je dnes většina světové populace věřící, lidé tímto svým způsobem pokračují v tradici a volí si náboženství jako svou cestu poznání a pochopení světa, v němž žijí.

Rolí náboženství není poskytovat fakta. Náboženské spisy nejsou přesnými záznamy historických zkušeností ani hlavním zdrojem lidského vědění. Myslím, že k nim nelze přistupovat jako k vědeckým spisům, nelze je číst doslovně. Podobně jako texty filosofické, texty náboženské nám skrze metafory, podobenství a přirovnání poskytují látku k zamyšlení, vyjadřují vztah Boha k tomuto světu a člověku samotnému. Poskytují člověku odpovědi na otázky existenciálního charakteru, nikoli toho vědeckého. Myslím, že hlavní myšlenkou příběhu v Genesis není popsat, jak Bůh vytvořil svět, jako spíše nastínit jeho spojitost s tímto světem a postoj, který k němu zaujímá. Je to příběh, který má lidem ukázat, že mají společnou historii a předky, nabádá k toleranci a rovnoprávnosti. Jestliže se v náboženských spisech vyskytuje něco, co lze rozumem vyvrátit, co překáží vědeckému poznání a myšlenkovému rozvoji, mělo by náboženství ustoupit do pozadí. Už samotný Tomáš Akvinský, který svůj život zasvětil rozjímáním nad Písmem a jehož snahou byl smíř víry a rozumu, tedy přiměřit mezi náboženstvím, filosofií a vědeckým poznáním, tvrdil, že má v takovýchto případech náboženství ustoupit a svůj výklad Písma přizpůsobit nově získaným poznatkům, neboť pravděpodobně byl doposud špatně či neúplně vyložen. Obzvlášť se mi líbí výroky Galilea Galilei, který učení církve svými objevy stavěl do podobných pozic. Prohlásil, že si „dvě pravdy nikdy nemohou odporovat“ a že se „necítí být vázán věřit, že by tentýž Bůh, který nás obdařil smysly, rozumem a inteligencí, chtěl, abychom jich nevyužili.“

Kultura, slovo vzniklé z latinského *colere*, tedy „rozvíjet či růst“ už svým původním významem určuje, co je jejím klíčovým principem. Jde o pokrok, zušlechťování a neustálou snahu být o krok vpřed, o kousek blíže k nedosažitelnému ideálu. Věda tak, jak ji dnes známe, všechny tyto vlastnosti ztělesňuje. Sbírá a analyzuje poznatky světa, ve kterém žijeme, a usiluje o pochopení principů, které se v něm uplatňují. Tím odemyká prostor pro novou perspektivu, rozšiřuje naše možnosti a podává nám vysvětlení a odpovědi na otázky, které nikdy předtím nebyly zodpovězeny. Formuje naše myšlení a pomáhá nám definovat pocit vlastního já. Zkrátka, stejně jako náboženství nám poskytuje cíl, jisté naplnění, které spočívá v poznání založeném na pevných základech, v rámci svých možností se snaží dosáhnout jakési jistoty.

Stala se tedy věda náboženstvím novodobého světa? Vážně nám poskytuje všechno to, co nám dává náboženství, a může tak zcela převzít jeho funkci? Má náboženství vůbec nějakou hodnotu i dnes, ve světě vědy, moderních technologií a pokroku?

Vztah víry a vědy je živý proces, který se v průběhu dějin postupně měnil a vyvíjel. Po dlouhou dobu bylo vědecké bádání omezováno a většina získaných poznatků přehlušeno dogmatickými tezemi. Přestože se objevila řada věřících filosofů ospravedlňujících úlohu rozumu v životě člověka, měla teologie vždy navrch. Nebylo většího poznání nežli poznání náboženského. Po období antiky došlo k „znovuzrození“ rozumu a vědy až ve 14. století. Poté jakoby kolektivní myšlení přeskakovalo ze strany na stranu, po rozmachu rozumu následovalo baroko, které se obrací zpátky k Bohu, i když s jistými odlišnostmi od středověkého myšlení. Definitivní obrat od víry k rozumu přišel až v 17. století společně s osvícenstvím. Církev v této době musela čelit ostré kritice osvícenských myslitelů, avšak ti sami byli často křesťany a cílem jejich kritiky nebylo odvrátit společnost od náboženství, nýbrž osvobodit ji z mocenských spárů církve a dogmatického učení neposkytujícího prostor pro svobodné myšlení. Myslím, že demokratické ideály, ke kterým dnešní svět směřuje, jsou z velké části výsledkem převratných idejí osvícenských myslitelů, které se zrodily z jejich pochopení víry. Demokratické principy prosazované současnými humanitními vědami a morální hodnoty západních zemí tak mají svůj původ v křesťanském učení a antické filosofii. Domnívám se, že věda a demokratické myšlení, jakožto hlavní milníky moderní doby, jsou s náboženstvím spjaty mnohem více, než si připouštíme.

Náboženství lidstvu od pradávna předávala morálku, od zákazů, jejichž porušení by rozhněvalo božstva, až po křesťanské Desatero, jež v západním světě tolik zakořenilo, že jej vnímáme jako zcela přirozené a jeho prvky byly převzaty a zakomponovány do moderních právních systémů. Samotná věda je od morálky svým způsobem oproštěna, je neutrální. Morálku získáváme výchovou, tu dnes zajišťuje především rodina a vzdělávací instituce. Ty jsou však sekulární a neprosazují žádné konkrétní náboženství s jeho morálními hodnotami. Co tedy skutečně zajišťuje

morálku? Jsou snad v dnešní společnosti kulturní tradicí předávané zásady křesťanské morálky zakořeněné natolik hluboko, že již není třeba jejich učení? Nebo přebíral úlohu morální výchovy stát, který pomocí soudní moci trestá „hříšné“ chování? Lze tedy chápat státní sbírku zákonů jako spis o morálce formulující naše morální hodnoty? Myslím, že přestože lze říct, že je morálka především záležitostí lidské empatie, domnívám se, že právě v tomto ohledu může být náboženství stále přínosem i pro dnešní dobu, neboť právo je pouze minimem morálky.

Mnoho lidí tvrdí, že je víra původcem zla a utrpení a že by byl svět bez náboženství lepším místem. Představit si však svět bez náboženství je velice obtížné, dokonce bych si troufl říci, že toho člověk není schopen, neboť vše, čeho bylo dosaženo, celý náš vývoj, ať už se nám to líbí nebo ne, je s náboženstvím svázán.

Je zřejmé, že obojí má svá rizika a může působit škody. Vše může být zneužito, což nám historie nejednou dokázala.

Jak jsem se výše zmínil, náboženské učení nelze vyložit jedním konkrétním způsobem, naopak poskytuje prostor pro individuální pojetí a pochopení. To z něj však ve špatných rukou a se špatným úmyslem činí velmi mocnou zbraň, neboť představuje prostředek pro převzetí moci nad cizí myslí. Zejména kvůli tomuto byla v dějinách církev často podrobována kritice z řad filosofů, teologů a jiných myslitelů. Víra slepá vůči svým nedostatkům plodí slepé následovníky, neschopné vidět i jinou pravdu nežli tu vlastní. O jakýchkoli přijímaných skutečnostech by se mělo kriticky uvažovat, nelze nic bezmyšlenkovitě přejímat. Jsou to právě dogmata, která jsou nebezpečná a která páchají největší škody. Žádný myšlenkový systém by nikdy neměl být stavěn na fundamentalistických pravdách netolerantních k jakýmkoli námitkám.

Spojí-li se vědecká touha po poznání a ovládnutí přírodních principů a mechanismů s chorobnou touhou po moci a ovládnutí, pak vzniká riziko. Pokrok nemusí nutně znamenat krok vpřed. Současná věda je dál, než byla kdy předtím. Dnešní svět vědy má k dispozici prostředky neuvěřitelných možností. Avšak veškerý potenciál konat dobro může být zneužit ke konání zla. Čím větší mohou mít naše činy následky, tím silnější by měla být naše morálka. V náboženských spisech lze nalézt spoustu pravdy o nás, lidech. Postřehy, které neztrácí svou hodnotu ani v moderní, racionálně smýšlející společnosti.

Věřím, že cíle náboženské víry a vědy nejsou vzdálené. Obě se snaží udělat svět lepším místem pro život, přiblížit nás k ideálům. Obě nás na poli duchovním, myšlenkovém posouvají dále. Doba, v níž žijeme, zdaleka není tak sekulární, jak by se mohlo na první pohled zdát. I v obecně

prosazovaných ideálech dnešní společnosti se v mnoha ohledech odráží vlivy náboženství. Zdravá víra, to znamená rozjímat nad učením, nejde o nekritické přejímání „nevyvratitelných pravd“. Taková víra a racionální uvažování si vzájemně neodporují, nesoupeří spolu, ba naopak si myslím, že se mohou vzájemně doplňovat. Společně nám mohou pomoci zjistit, kdo jsme.